

Szó ekvivalense, és egyedül a *Médeia*-ban jelennek meg a gyermek(ek) szavai közvetlen idézetként, epikus kommentár nélkül, ám a szót nem hallhatja meg az olvasó (akinek értelmezési horizontját a cím Médeiaéhoz rögzíti), mert létrejöttének feltétele az elválás: „Második fiú Akik átjutnak, lángnyelven beszélnek.” Az elválás azonban egyszersmind elmúlás, a Szó megszületése csak ezen túl lehetséges, ha lehetséges: „Az eső / eláll, nem juthatnak át a hamuréten.” — hangzik Médeia utolsó mondata. A metafizikai hatóerőt hordozó Szó (mely „kolompol és föld között”, id. in: *Szavak emlékezete*) létrejötte csupán elbeszélhető, mégpedig hangsúlyosan fikcionált (egymásra vetítettségében érvényes), mitopoetikus jegyeket hordozó szövegben, azonban nem mondható ki: a kommunikáció közvetlenné válásában elveszik. „A költő elmondta a verset. Egyetlen sor volt. S mivel nem vitte rá őket a lélek, hogy fennhangon kiejtsék, a király és a költő úgy ízlelte a sort, akár titkos imát vagy istenkáromlást. (...) suttogetta a király: „... Adtam neked egy tükröt és egy arany álarcot; vedd íme harmadik ajándékomat, amely az utolsó is egyben.. S egy tört adott a dalnok jobbáiba.” (J. L. Borges: *A tükör és a maszk*)

Az önmagát tükröző speculum poeticum szövegtükörnek invenciója révén az angyal-versekben a szöveg nemlét és jelenvaló lét feszültségében vibrál, a látszat, az elmosódó rajzolat motívumai dominálnak, ám az ontológiai határok elmosódásából, a személyes lét tűnékenységének ábrázolásából fakadó polifónia, tág interpretációs horizont a kötetkompozíció egészében nem dominál. A műfaji polifónia, a nyelvi dialogicitás és a szerepjáték polaritása az értelmezés határait nem tágítja, koncentrálna azt: a tükörjáték fikciója önmagát számolja fel, mintegy a végzettség körébe zárul. A Szó keresésére való törekvés nem bizonyos pre-be nyíló rések miatt, de a kötetbeli szövegkompozíció és nyelvi megformáltság kínálta lehetőségek kihasználatlansága miatt „tört adott a dalnok jobbáiba”, sajnos, ama bizonyos vessor megírása előtt. (*Jelenkor*)

BALOGH PIROSKA

Egy erotikus kánon esélyei

KEMENES GÉFIN LÁSZLÓ—JOLANTA JASTRZEBSKA: EROTIKA A HUSZADIK SZÁZADI MAGYAR REGÉNYBEN, 1911-1947

Jolanta Jastrzebska és Kemenes Géfin László könyvében tizenegy magyar szerző tizenkilenc regényének interpretációjára vállalkozott. A konkrét szövegelemzéseket megelőző előszó azt a diszkurzív teret írja körül, melyben a szerzők elhelyezik a munkájukban alkalmazott módszertani megfontolásokat. A felsorolásszerű önértelmező szövegrészben a close reading, a szemiotika, a dekonstrukció és a retorikai nézőpontú olvasás mellett a freudi pszichoanalízis kap helyet. Azt, hogy egy adott mű esetében ezek közül melyik dominál, a szerzők állítása szerint maguk a regények szabták meg. Az előszó hangsúlyozza, hogy az interpretációk szakítani akarnak a mimetikus irodalomszemlélettel, s a szövegek kölcsönhatását fontos

szempontnak tartják. Ezek után indokoltnak tűnik egy olyan olvasói retorika, amely a kötet kapcsán többek között arra figyel, hogyan applikálódnak az első oldalakon deklarált értelmezői stratégiák a regényelemzésekben.

Természetesen az erotikán központi vizsgálati szempontnak feltüntetett könyv nem kerülheti el értelmezni az erotika fogalmát, amely a szexualitással felváltva szerepel a szövegben: „Tüllépvén a pusztá ösztönléten, az emberi nemiség valami magasabb és fontosabb, a férfit és a nőt összekapcsoló és összetartó érzéki-érzelmi viszonyt hoz létre. Ezt a sokrétű viszonyrendszert, illetve annak megnyilvánulási formáit és módzatait nevezzük *erotikának*” (7.). Annak ellenére, hogy a szerzők szerint ők az erotika *diskurzusát* (190.) vizsgálják, látható, hogy a meghatározás nem valamilyen *beszédmódként* értelmezi ezt, hanem olyan referenciaként, amit az irodalmi szöveg ábrázol. Csáth Géza azon megállapítását, miszerint az erotikus szöveg a sejtetés, a kihagyás által az olvasóra bízta azt a feladatot, hogy az „ártatlan” szavak mögé képzeljen valamilyen szexuális jelentéstartalmat, Kemenes Géfin és Jolanta Jastrzebska szokványosnak és nem használhatónak ítéli. Csáth felfogása egy szöveghez kapcsolható denotáció és konnotáció különbségére épül, ezzel szemben a kötet regényelemzéseiben akkor minősül egy részlet erotikusnak, ha maga a denotátum szexuális jelenet. A könyv arra kíváncsi, milyen módon ábrázolják a szerelemet, a házasságot, s általában a férfi és nő közti érzelmi és testi viszonyokat a huszadik századi magyar epikus művek.

A kötet írásainak legfontosabb előföltevése a freudi személyiségelmélet azon állítására épül, amely szerint az embereket radikálisan a szexualitásuk határozza meg. A regényelemzésekben ez úgy érvényesül, hogy az interpretációk a szereplők pszichéjére koncentrálnak. Peter Brooks, a mai pszichoanalitikus irodalomkritika egyik jelentős alkotója az ilyen elemzéseket azért bírálja, mert azok szerinte elvették az elemzés tárgyát, ezáltal keveset árultak el az irodalmi szöveg szerkezetéről és retorikájáról. Bár a szerzők deklarálják, hogy ők a regényekben ábrázolt pszichék *szövegiségére* fordították figyelmüket, és lélekelemzés helyett szöveganalízis volt a céljuk (vö. 191.), a művek olvasataiban annak vizsgálatára nem kerül sor, sőt nem is problematizálódik, hogy a szereplők nem valós alakok, hanem textuális szemák kombinációi. Az elemzések a szerzői intenció ellenére nem a szöveg, hanem a pszichodinamikai alakként értelmezett szereplők analízisét végzik el, a könyv előszavában az alkalmazott olvasási alakzatok között említett dekonstrukciós, retorikai nézőpontú kritikai gyakorlat nem lép működésbe.

Az *Erotika a huszadik századi magyar regényben* a szexualitás ábrázolásának vizsgálatával egyrészt megpróbál a kanonikusnak tartott művekről (például *Az Isten báta mögött, Édes Anna, Iszony*) az eddigiektől eltérő olvasatokat létrehozni, másrészt ma már némileg elfeledett szövegeket vizsgálva egy új kánon kialakítására is javaslatot tesz. Mindkét törekvés összekapcsolódik a korábbi olvasatok kritikái elemzésével. A szerzőpáros leginkább a társadalmi szempontú megközelítéseket marasztalja el, illetve általánosan bírálja a magyar irodalomtörténet-írást azért, mert nem megfelelően értelmezte a regényekben ábrázolt erotikát. A recepciótörténet számos megállapításának kritikája meggyőzően argumentált, ugyanakkor bizonyos esetekben kérdéses lehet a hivatkozott elemzések kiválasztása. Például a Krúdy műveket vizsgáló fejezet idézi az egyik középiskolai tankönyvet,

azonban nem is említi Fülöp Lászlónak a Krúdy-diskurzusban bizonyára nem elhanyagolható jelentőségű könyvét, s teszi mindezt úgy, hogy több megállapítása és példaként hozott szövegrészlete megegyezik az említett szerző munkájában olvashatókkal. A befogadástörténet bizonyos részein elvégzett kritikai munka teljesítménye válik viszonylagossá azokban az esetekben is, amikor Kemenes Géfin és Jolanta Jastrzebska az általuk elmarasztalt elemzői előföltevéseket saját interpretációs tevékenységük során szinte megismétlik. Már a könyv előszavában elhatárolódnak a mimetikus irodalomértés hagyományától: „Szerintünk nemcsak az ismeretett regények, hanem egyetlen szépprózai alkotás sem másolja, hanem létrehozza a benne megjelenő valóságot” (5.). Ezen állítással azonban aligha összeegyeztethető azon kijelentés, mely szerint „Földi *A házaspár* című nagyregénye a korszak társadalmi és történelmi konfliktusaiba elhelyezve ad hiteles képet a női kielégítetlenség problémáiról” (11.), ez ugyanis jellegzetesen mimetikus érvelés.

A könyvben három olyan író (Erdős Renée, Harsányi Zsolt, Földi Mihály) regényeinek értelmezése is megtalálható, akik a könyvben felvázolt új irodalmi kánonban fontos szerepet játszhatnak. A szerzőpáros az irodalomtörténeti értékelés érvényességét a lektűr és a „magas” irodalom közötti különbségtevésre való rákérdezéssel kísérli meg elbizonytalanítani. A lektűr fogalmának meghatározásakor Roland Barthes olvasható/írható metaforapárjára hivatkoznak, amelyet így interpretálnak: Barthes „az előző terminuson jobbra a realista, a másodikon az experimentális írásműveket érti” (127.), ezután a lektürt az olvasható művek közé sorolják. Bár a francia szerző fogalmai ellenállnak az egyértelműsítő értelmezéseknek, az megállapítható, hogy a fenti interpretáció aligha igazolható Barthes írásai alapján. Ő ugyanis az olvashatót nem a realista, hanem a klasszikus szövegekkel hozza kapcsolatba, és a *lisible/scriptible* kettőst nem kizárólagosan immanens kategóriaként, hanem olvasói teljesítményként teszi elgondolhatóvá. Ezen kívül problematikusnak látszik a realizmusnak és a szórakoztató irodalomnak az összeegyeztethetősége is, leginkább azért, mert nem reflektál a történeti realizmus kategóriájára. További kérdésként adódhat, hogy vajon releváns szempontnak bizonyul-e a „magas” irodalom és a lektűr megkülönböztetések bizonyos műfaji kódok vizsgálata. Földi Mihály művét a szerzők azért tartják a lektűr kereteit meghaladónak, „mivel megtaláljuk benne olyan narratív alműfajok nyomait, mint a családregény és az érzelmes történet” (139.). Egy szöveg esztétikai értékét aligha biztosíthatja pusztán az irodalmi műfajokhoz való kapcsolódás. (A könyv alakban megjelent *Dallas*nak a családregényhez és az érzelmes történethez fűződő szoros viszonya nehezen vitatható.) A regényelemzések a jelenleg kanonikusnak nem számító három szerző műveinek értékességét végsősoron nem a lektűr-fogalom határainak kritikai elmozdításával, hanem egy alapvetően ábrázoláseesztétikai érveléssel képesek alátámasztani: „a bennük megjelenített szexualitás nemegyszer árnyaltabb, sokrétűbb, gazdagabb, mint sok más, a magyar irodalom kánonjában felvett alkotásban” (126.).

A könyvben működő értelmezői és értékelői szempontrendszerrel összefügg az írások azon aspektusa, amely a szexuális szabadságot és a női emancipációt *birde-ti*. Majd mindegyik elemzés foglalkozik azzal a problematikával, milyen módon nyomja el a női szereplőt a patriarchális társadalom. Ez a kérdésfeltevés a feminis-

ta kritika kezdeti korszakának meglehetősen ideologikus revizionizmusához kapcsolható. A szerzők által követett pszichoanalitikus gyakorlathoz hasonlóan az ilyen feminista olvasás sem a szöveg textuális működését elemzi.

Bár a regényértelmezések nem kifejezetten irodalomtörténeti kérdésekre irányulnak, a szövegek kiválasztásában történeti előfeltevések is szerepet játszhattak. A könyv bevezetésében olvasható ugyanis a regény fejlődésének egy olyan interpretációja, amely szerint a modern regényben vált központi jelentőségűvé a szexualitás bemutatása. Az elemzések a művek megjelenésének kronologikus sorrendjét követik, anélkül, hogy egyenes fejlődést akarnának felmutatni. Az előszóban olvasható kijelentés szerint, a szerzők „az időben egymás után keletkezett művek kölcsönhatását” tartják „az egyik legalapvetőbb irodalomelméleti tényezőnek” (5.). Az elemzésekben általában tematikus hasonlóságok alapján történik említés a regények egymás közti kapcsolatáról. Az intertextualitás szempontjai legtermékenyebben Márai *Válás Budán* című művének olvasatában működnek. Ez az értelmezés meggyőzően mutatja be, miként olvassa Márai regénye a Kómives Kelemen történetét elmondó székely népballadát. Annak ellenére összetett olvasási teljesítmény jön létre, hogy az elemzésben megjelenő szövegek közöttiség felfogás bírálható: „Írói intencionáltság többnyire csak az irodalmi vagy a kulturális hagyományra való utalások, idézetek, referenciák ismeretében érhető tetten, mivel azok tudatos választás eredményeként kerülnek a szövegbe” (153.). Az író intenciója valószínűleg az intertextuális utalásrendszer esetében sem képes a nyelvet uralni, tehát az olvasó olyan szövegrészeket is intertextusként értelmezhet, amelyet a szerző nem annak szánt. A Márai-olvasat azért lehet mégis a könyv többi regényelemzésénél termékenyebb értelmezés, mert a szerzők által célként meghatározott textuális vizsgálat leginkább itt valósul meg. A Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzebska írásaiban működtetett olvasási stratégia azonban inkább az emberi személyiség Freud által leírt pszichodinamikájáról tud többet mondani, mint a huszadik századi magyar regények összetettségéről. (*Kortárs*)

FODOR PÉTER

A jövő filozófiája

RICHARD RORTY: MEGISMERÉS HELYETT REMÉNY

Lehet-e valaki egyszerre álmódó utópista és földhözragadt pragmatikus, toleráns szabadelvű és családtiszteelő konzervatív, tabudöntögető 'poszt-modern' és a modernitás derűs híve?

Lehetséges-e igazság valóságmegfelelés nélkül? Lehetséges-e világ szubsztancia nélkül? Lehetséges-e etika egyetemes köteleességek nélkül? És lehetséges-e filozófia, amely a megismerés helyett a reményt ajánlja?

Eldöntendő kérdésekre a nem eldönthető válasz: Richard Rorty.

Rortyban az az üdítő, hogy noha gondolatai rendkívül szerteágazó irányokban indulnak el és felettébb izgalmas tájakon kalandoznak, olvasása közben mégis az